

Jerzy
STUHR

Ewa
BŁASZCZYK

Maciej
STUHR

Karolina
GRUSZKA



Mistyfikacja

Wielkość jest tylko w perwersji
Witkacy



Mistyfikacja

scenariusz lekcji na temat filmu

(2 godziny lekcyjne, czyli 2 x 45 minut)

Zdjęcia: Glinka Agency - Agencja Fotograficzna

Opracowanie graficzne: Activa Studio Adam Bremer



Scenariusz lekcji zakłada, że uczniowie jednego dnia oglądają film, a następnego (lub po paru dniach) omawiają go na lekcji.

Wstępna praca domowa. Po obejrzeniu filmu nauczyciel prosi uczniów, aby w domu, w dostępnych sobie źródłach (opracowania książkowe, podręczniki, internet) zweryfikowali zapamiętane z filmu szczegóły, np. związane z okolicznościami śmierci i zakopiańskiego pogrzebu Witkacego, powojennym życiem Czesławy, dziejami Jerzego Zawieyskiego i Łazowskiego itp. Celem zadania jest nie tyle ustalenie stanu faktycznego przedstawionych w filmie wydarzeń (co jest właściwie niemożliwe), ile uświadomienie uczniom, jak wiele mistyfikacji do opowiadanej historii wprowadził sam reżyser i autor scenariusza.

Jeżeli film będzie omawiany bezpośrednio po obejrzeniu go, powyższe ćwiczenie należy zmodyfikować, udostępniając młodzieży dostęp do opracowań i internetu (np. w szkolnej bibliotece). W ostateczności wstępną konfrontację faktów uznanych przez historyków literatury z rzeczywistością filmową może zaprezentować nauczyciel.

I. Na początku lekcji uczniowie zapisują tytuł filmu, nazwiska reżysera, autorów scenariusza, muzyki, zdjęć, aktorów itp.

II. Właściwa lekcja zaczyna się od przedstawienia wyników poszukiwań. Jakie mogą one być?



Na przykład:

- narzeczona fryzjera była faktycznie młodszą kochanką Witkacego, jednak nosiła imię Maria (nie Zuzia);
- Jerzy Zawieyski mógł być znajomym Witkacego, ale na pewno nie był jego przyjacielem. Nie ma żadnych podstaw, aby uważać, że spotkał S. I. Witkiewicza po wojnie;
- śpiewana przez prostytutkę piosenka „Happy birthday” nie jest cytatem z utworu Witkacego, lecz aluzją do słynnego wykonania tego utworu przez Marilyn Monroe dla prezydenta Kennedy’ego;
- Łazowski jest najprawdopodobniej postacią fikcyjną, choć donosy na

temat Zawieyskiego pisała m. in. osoba związana z teatrem (aktor);
– Jadwiga Witkiewiczowa żyła po wojnie w wyjątkowo skromnych warunkach (nie takich, jakie ukazano w filmie).

Prezentację tych i innych, dokonanych przez uczniów wyników poszukiwań zakończy stwierdzenie, że autor filmu najwyraźniej celowo wprowadza widza w błąd, myli fakty, prezentuje niezaistniałe w rzeczywistości zdarzenia.

III. Następnie nauczyciel opowie o faktycznych okolicznościach śmierci Witkacego.

8 września 1939 roku S. I. Witkiewicz w małej miejscowości o nazwie Jeziory popełnił samobójstwo, dowiedziawszy się o wkroczeniu wojsk radzieckich na ziemie polskie. Tego dnia Witkacy wraz ze swoją kochanką Czesławą Oknińską wyruszyli na wielokilometrowy spacer w głąb lasu, aby odebrać sobie życie. Z wyprawy wróciła sama Czesława, która połknęła środki nasenne, ale niemal od razu je wymiotowała. Twierdziła, że Witkacy otworzył sobie żyły. Nigdy jednak nie widziała zwłok ukochanego. Potem wielokrotnie zmieniała zeznania.

Po wojnie Czesława Oknińska nagle zjawiła się u dentysty Witkacego. Przyszła po sztuczną szczękę, której

artysta nie zdążył odebrać przed opuszczeniem Warszawy, we wrześniu 1939 roku. W tym samym czasie w warszawskiej Desie zaczęły pojawiać się kolejne portrety Czesławy Oknińskiej – portrety, które miały spłonąć w jej mieszkaniu w czasie Powstania Warszawskiego...



W roku 1988 odbyła się słynna ekshumacja zwłok Witkacego. Kości wielkiego mistrza miały zostać zidentyfikowane przez jego kuzyną. Jak się później okazało – kuzyn był szantażowany przez władze, a w grobie odnaleziono prochy 30-letniej ukraińskiej kobiety. Już rok później zaczęto o tym mówić i pisać...

W enigmatycznej historii życia i śmierci Witkacego na zawsze pozostała luka, która stała się podstawą nowych rozważań, domniemań, alternatywnych wersji wydarzeń... W filmie „Mistyfikacja” powróci duch wielkiego mistrza i prowokatora, który mówił, że „Wielkość jest tylko w perwersji”. Wirtuoz kłamstwa i mistrz mistyfikacji, będzie z lubością pił swoje ukochane piwo, bezcześcił świętości i ogłosi, że „przechodzi na kurwy!”

„Od dawna jestem zafascynowany Witkacym” – mówi reżyser, Jacek Koprowicz. „Zarówno twórczość Witkacego, jak i historia jego życia są niezwykle. Nie sposób oddzielić jednego od drugiego” – dodaje.

Stanisław Ignacy Witkiewicz urodził się 24 lutego 1885 roku w Warszawie. Słynny polski pisarz, malarz, fotografik i filozof już jako dziecko tworzył dramaty, grał na fortepianie, fotografował. Autor „Pożegnania jesieni” (1927), „Nienasyceńnia” (1930) i „Szewców” (1934) wечно poszukiwał nowych inspiracji. Lubił drażnić, prowokować, stymulować artystyczne doznania. „Witkacy przekraczał wszystkie normy, wszystkie schematy, był bezkompromisowy. Eksperymentował –



również na sobie i płacił za to najwyższą cenę” – podkreśla Koprowicz. Witkacy szaloną twórczą wyobraźnię, poddawał narkotycznym eksperymentom. Zazwyczaj kokainę, pejotl, syntetyczną meskalinę i eter. Wечно nienasycony – głodny perwersji, szukał doświadczeń granicznych. „Wszystko, co robił, okupował własnym cierpieniem, chorobami, szaleństwem. Przeszedł na drugą stronę, przekroczył granicę, z której później już nie ma już powrotu” – zaznacza twórca „Mistyfikacji”.

IV. W dalszej części lekcji uczniowie w grupach zajmą się rozpoznawaniem i interpretacją wybranych zagadnień, ukazanych w filmie.

1. grupa wskaże przedstawione w filmie

zdarzenia, mające stanowić dowód na życie Witkacego po wojnie – kartki pocztowe otrzymywane przez Zuzię i teza grafologa, że pisane były tą sama ręką, co przedwojenne listy Witkacego; odebranie sztucznej szczęki od dentysty („po co trupowi żeby?”); rozmowy Czesławy i Łazowskiego z Witkacym; fakt, że nikt nie może potwierdzić, że widział zwłoki pisarza bezpośrednio po jego samobójczej śmierci itp.

2. grupa zajmie się charakterystyką postaci Czesławy Oknińskiej i wykazaniem, że rzekome istnienie Witkacego to po prostu urojenia chorej kobiety. Może o tym świadczyć to, że nikt z pozostałych bohaterów filmu nie widzi pisarza, kiedy Czesława z nim rozmawia; nie znalezienie pisarza w mieszkaniu Czesławy przez Łazowskiego; tajemnicza podróż Witkacego pociągiem (jak się do niego dostał, skoro dozorca stale obserwował mieszkanie i wyjście Czesławy natychmiast zauważył?), guz mózgu wykryty u kobiety itd.

3. grupa scharakteryzuje Łazowskiego jako człowieka „opętanego” chęcią udowodnienia, że Witkacy żyje: Łazowski musiał (zapewne w wyniku wydarzeń marcowych) przerwać pisanie pracy magisterskiej o Witkacym, ale chciałby ją kontynuować; przez większość akcji on także nie widzi Witkacego, (nawet w pociągu, w którym obserwuje Czesławę nader blisko kontaktującą się wówczas ze

swym kochankiem); „spotyka” go dopiero w scenie delirium, w której finale obsługa hotelu wyraźnie stwierdza, że żadnego innego mężczyzny w pokoju nie ma itd.

4. grupa zaprezentuje obraz życia w PRL-u: wygląd niektórych wewnątrz (portret Gomułki na ścianie w urzędzie), stroje niektórych bohaterów, ale przede wszystkim powszechna inwigilacja, komentarz do wypowiedzi kardynała Wyszyńskiego „Światły człowiek, a wie-



rzy w tajemnicę korespondencji”, czy inne zdanie: „Sam chętnie przesłuchałbym go na tę okoliczność”, zmuszanie zwykłych obywateli do współpracy z milicją (dozorca, lekarz, kuzyn Wikacego), portier w hotelu jako pracownik urzędu bezpieczeństwa itp.

5. grupa zrekonstruuje przedstawioną w filmie historię Zawieyskiego i spróbuje odpowiedzieć w jaki sposób łączy się ona z opowieścią o Witkacym. Tu być może potrzebna będzie dodatkowa pomoc nauczyciela, choć może wystarczy odwołać się do ustaleń wstępnych.

Jerzy Zawieyski (1902-1969)

Pisarz, aktor, reżyser i publicysta. Przed wojną poruszał się raczej w innych kręgach niż Witkacy (był np. instruktorem w Instytucie Teatrów Ludowych). Po wojnie związał się z „Tygodnikiem Powszechnym”, w pewnych okresach objęty był zakazem druku, ale po 1956 roku zaczął brać udział w życiu publicznym. Jako działacz katolicki, a zarazem poseł na sejm, związany był z kręgami opozycyjnymi (choć oficjalna opozycja wówczas w Polsce nie istniała). Przyjaźnił się także z hierarchami kościoła katolickiego (np. prymasem Wyszyńskim).

Podczas wydarzeń marcowych w 1968 Zawieyski wraz z kilkoma innymi posłami wystosował interpelację w obronie studentów brutalnie pobitych przez milicję.

Władza odpowiedziała niewybrednymi atakami. 10 kwietnia Zawieyski zareagował na ataki godnym przemówieniem, biorącym w obronę zarówno studentów, jak i posłów oraz innych pisarzy.

Wystąpienie to wywołało w sejmie polityczną burzę wokół jego osoby i nie szczędzono mu przy tym obelg i pomówień, dotyczących także jego oso-

bistego życia (pisarz był homoseksualistą i ponad trzydzieści lat pozostawał w stałym, z tym samym partnerem, ale ukrywanym związku). W rezultacie Zawieyski zrzekł się funkcji członka Rady Państwa, pozbawiono go mandatu poselskiego, obrzucono obelgami i poddano rozmaitym szykanom.

Było to tym bardziej bolesne, że nie poparli go jego opozycyjni koledzy. Krytykowany z obu stron w dziesięć dni po partyjnej nagonce doznał wylewu krwi do mózgu.

Po tym zdarzeniu leczył się przez dłuższy czas w Lecznicy Ministerstwa Zdrowia na ulicy Emilii Plater w Warszawie. Specjaliści uznawali, że leczenie przynosi pozytywne skutki, a skutki wylewu cofają się. Zawieyski odzyskał mowę, wychodził na spacer po korytarzu. Jego długoletni przyjaciel relacjonował, że jednak bardzo cierpi psychicznie z powodu zaników pamięci. Zginął wypadając z okna trzeciego piętra szpitala. Oficjalna wersja uznała jego śmierć za samobójstwo, lecz liczne poszlaki wskazują, że mogło być to morderstwo polityczne.

W filmie pada nazwisko pisarza, pokazany jest także fragment autentycznego jego przemówienia. Pojawia się też sugestia (w szpitalu, sformułowana przez Łazowskiego) na temat przyjaźni obu występujących w filmie pisarzy. Grupa uczniowska powinna zauważyć te fakty i przedyskutować je, a następnie sformułować (być może przy pomocy nauczyciela) wnioski.

– Historia Zawieyskiego ilustruje problemy wielokrotnie pojawiające się w twórczości i listach Witkacego – ingerencji państwa i społeczeństwa w życie osobiste obywateli, swoistej niewoli, w jakiej znajduje się jednostka, poddana stałej kontroli.

– Ponadto historia ta może być wyjaśnieniem niektórych zachowań Łazowskiego – człowiek ów stale spycha z siebie odpowiedzialność za chorobę i śmierć Zawieyskiego; być może, zajmując się Witkacym, chce usprawiedliwić swoją małoduszną, ubecką działalność, znaleźć dla niej alibi i pokazać, że najważniejsze dla niego są inne odkrycia, te dotyczące wielkiego artysty – Witkacego właśnie...

– Wreszcie można się odwołać do sugestii zawartej w filmie, że odnalezienie żyjącej-

go wciąż Witkacego byłoby na rękę władzy, która dzięki temu odwróciłaby uwagę opinii publicznej od problemów marca 68 i tajemniczej śmierci Jerzego Zawieyskiego.

V. Wybrani przedstawiciele grup prezentują ustalenia i wnioski, wynikające z poszukiwań i dyskusji przeprowadzonych przez poszczególne grupy. Zostają one zapisane w punktach.

VI. Dyskusja. Wnioski będą, oczywiście, sprzeczne ze sobą. Jedni uczniowie będą twierdzili, że Witkacy rzeczywiście żył po wojnie, inni, że wymyśliła go sobie zakochana w nim Czesława, inni, że – Łazowski....

Jest to pora na dyskusję, w której zadane zostaną na przykład takie pytania:

- Która z wersji rozważanych przez grupy jest prawdziwa? A może żadna?
- O czym jest film „Mistyfikacja”? Czy jest to dopełnienie biografii Witkacego?
- Czy reżyserowi wolno dowolnie manipulować faktami?
- Czym jest prawda, a czym mistyfikacja w sztuce?

W podsumowaniu swobodnej dyskusji nauczyciel może powołać się na twierdzenie reżysera, Jacka Koprowicza, że nie było jego zamiarem tworzenie filmu biograficznego.

“W to, że Witkacy żyje wierzą niektórzy z bohaterów tego filmu, a wiara ta wynika z różnych powodów” – powiedział Koprowicz..(...)

Jacek Koprowicz tłumaczy, że “Mistyfikacja” “nie jest filmem o Witka-

cym”, lecz o tęsknocie za Witkacym, o odczuwanej przez innych “potrzebie istnienia Witkacego”. “Z obu stron – ze strony Czesławy i Łazowskiego – jest silna wiara w to, że Witkacy nadal istnieje. Czesława, ogarnięta szaleństwem uczuć do ukochanego, robi wszystko, by Witkacego ‘utrzymać przy życiu’, ponieważ ona nie może bez niego żyć. Łazowski ma inne powody, by wierzyć, że Witkacy wciąż żyje” – mówi Koprowicz.

“Mistyfikacja” to ponadto filmowa opowieść “o tym, czym jest sztuka” – dodał reżyser. “Według Witkacego, sztuka jest wielką mistyfikacją, kłamstwem, oszustwem. Ten film jest o mistyfikacji, a zarazem o potrzebie mistyfikacji” – powiedział Koprowicz.



Podsumowanie dyskusji

Jakie jest więc przesłanie filmu?

- Tytułowa „mystyfikacja” może być traktowana jako rodzaj gry z widzem i konwencją filmu biograficznego.
- Film można też uznać za przejaw twórczenia historii alternatywnej („co by było, gdyby...”), jak u Philipa Dicka, czy w niedawnych „Bękartach wojny” Quentina Tarantino.

dzi z „Sonaty Belzebuba”, pozy i ubrania bohaterów, przywołujące skojarzenia z fotografiami Witkaca, portrety jego autorstwa); kompozycję kłamrową dzieła (końcowe odznaczenie Zuzi „w uznaniu za twój charakter...złotym krzyżem zasługi” jest groteskowym zwieńczeniem filmu), pojawiający się stale – niepokojący – motyw wózka mleczarza, wykorzystanego (jak

okazuje się na końcu filmu) do domniemanego przewiezienia zwłok Witkacego pod tajemnicze drzewo; bransoletki Czesławy ukrywające obozowy numer – te i inne znaki są sygnałami mówienia o Witkacym językiem czysto filmowym, pozwalającym na wielość skojarzeń widza.

Gatunek? Film można określić jako obyczajowy bądź psychologiczny lub kryminalny (pojawiają się momenty grozy, dużego niepokoju, stymulowanego np. muzyką), czy też film biograficzny. Żadne z tych określeń nie wystarcza – film Jacka Korprowicza „Mystyfikacja” łączy w sobie cechy wszystkich tych gatunków, pozwalając widzowi na dużą dowolność interpretacji. Można go zatem uznać za utwór typowo postmodernistyczny.

- Wreszcie film stawia pytania o prawo artysty (tzn. w tym przypadku Korprowicza) do kreowania świata, tworzenia rzeczywistości artystycznej.

VII. Na zakończenie dwugodzinnej lekcji o „Mystyfikacji” można postawić pytania o język filmu oraz przynależność gatunkową utworu.

Język filmowy. Można zwrócić uwagę uczniów na cytaty z dzieł Witkacego (pieśń „za rozkosz tworzenia...” pocho-



VIII. Już całkiem na zakończenie uczniowie mogą wysłuchać piosenki Jacka Kaczmarskiego „Rymowanka z za grobu....”

Rymowanka z za grobu, czyli piosenka nie bez racji, z racji ekshumacji

Z punktu widzenia trupa Kozaka,
Który w dniu śmierci miał zęby w porządku
Jest wszystko jedno – jaka znów draka
Grób mu rozgrzebie w ramach obrządku.

Kozak mógł jednak być komunistą
(Powód, by dostać postrzał w tył głowy)
Więc coś on na to, kiedy zmartwychwstał
Na Witkacego los pogrobowy?

Cała filozofia

Co żądała ofiar

– Spadła w wieczności czeluście;

I jak tu wierzyć,

Że umrzeć – to nie żyć,

Gdy zębów się ma nadmiar w uściech?

Zamiast szkieletu mógł być piasek w trumnie:

Sprytna sypkości śmierci aluzja.

Lecz wołę szkielet. Szkielet brzmi dumnie,

Nawet i wtedy, gdy robak mu mózg zjadł.

Nie każdy Kozak doczeka świąty

Konsulów, którzy się nie wyprą go:

Byle się odbył cmentarny mityng

I transport prochów przez firmę RONGO.

Jedna w tym uciecha,

Że przez to wyjechał

Na Zachód grobowy kompanek.

Ale jaki zysk w tym

Ma być dla marksisty,

Że zakopali go – w Zakopanem?

Może tu krzywdzę me “alter ego”.

Sąsiednie szczątki wołam na świadki,

Że to wbrew chceniu jest Witkacego,

Żeby spoczywał obok mej matki.

Pał sześc, kto myślał, pisał i bał się,

Czy podła czyja dusza, czy dumna –

Wie, co jest śmiercią, kto w kości zgrał się

I – co własnego ma jeszcze –

To trumna.

Jacek Kaczmarski

3.2.1989

IX. Praca domowa:

Napisz wypracowanie na jeden z poniżej przedstawionych tematów:

1. Jaki portret Witkacego wyłania się z filmu Jacka Koprowicza „Mistyfikacja”? Odpowiedz, odwołując się do scen z filmu.
2. Czy rzeczywistość artystycznie wykreowana może być inna od tej zaświadczonej faktami? Omów zagadnienie w kontekście filmu Jacka Koprowicza pt. „Mistyfikacja”.
3. Dokonaj analizy i interpretacji przywołanego wyżej tekstu piosenki Jacka Kaczmarskiego „Rymowanka...”



